

KAZINCZY FERENC PATAKI KÖNYVEI

Kazinczy Ferenc (1759-1831) annak a köznemesi osztálynak a tagja, amely azt a szerepet töltötte be a Közép-Európában, amit a haladó polgárság nyugaton. Korának szokása szerint, sokat utazik, megtanul több nyelvet, s egy jó hírű iskolában – a Sárospataki Református Kollégiumban – megalapozza a további - akár tudományos szintű - tevékenységét.

Még pataki diák, amikor klasszikus műveket magyarít görögből és latinból, s megjelenik első könyve - az akkor a Kárpát-medencét jelentő - Magyarország földrajzáról. Vonzza a modern irodalom és fordít angolból, németből, franciából egyaránt.

A Felvidék fővárosában és szellemi központjában, Kassán működik, mint iskola-felügyelő, s közben irodalmi társaságot alapít, folyóiratot indít.

1794-ben a jakobinus összeesküvésben való részvétel vádjával halálra ítélik. A büntetését sokak közbenjárására határozatlan idejű várfogságra változtatják, amiből 1800-ban szabadul. Ettől fogva a közéleti érvényesülés kapui nem nyílhatnak meg előtte. Feleségül veszi egyik pártfogójának, gróf Török Lajosnak a leányát, Zsófiát aki azután nyolc gyermekkel ajándékozza meg. Kicsiny, Széphalomnak nevezett birtokán, visszavonultan él, Zemplén Vármegye levéltárát rendezi Sátoraljaújhelyben, ahol egy időben betölti a református egyházközség főgondnoki tisztét.

A személyében a kortársak és főként az utókor első sorban az író, a költőt, a kritikust, a nyelvújítót, az irodalmárt tartják számon, bár ugyancsak számottevőek a tudományos értekezései és közéleti publicisztikái. S talán mindezeknél jelentősebb irodalomszervező tevékenysége, amit - mindennek előtt az egész országra kiterjedő levelezésével - évtizedeken át eredményesen folytat. Mindenütt jelen van inspiráló véleményével, ahol a szellemi élet megmozdul, s nemzedékek számára meghatározó marad irodalmi iránymutatása.

Gyermekkorától kezdve élete végéig gyűjti a könyveket. Bár az anyagi helyzete nem kedvez bibliofil szenvedélyének, nem egyszer vagyonokat költ gyűjtemények vásárlására. Az egyik ilyen – saját műveivel és kortárs-irodalommal kiegészített - 1748 tételes hungaricum – könyvtárát, páratlan metszet-gyűjteményével együtt - a pataki Kollégiumnak adja 1807-ben. [1] Ez a könyvtár a tartalmára nézve nagyon sokszínű, de valamennyi kötetének közös vonása az, hogy közvetve, vagy közvetlenül hungaricumok: magyar a szerző, magyar a mű nyelve vagy magyar vonatkozású a témája.

Kazinczy elképzelése az, hogy ez a könyvtár lehetőleg ne magánkönyvtárak magányában maradjon elzárva, hanem legyen hozzáférhető minden érdeklődő számára. A szíve titkos vágya teljesedik akkor, amikor gyűjteménye éppen abba a Kollégiumba kerül, ahol maga is majd egy évtizeden át diákoskodott. Az átadott könyvtárhoz saját kezű jegyzéket mellékel, mellyel bizonyosságot tesz arról, hogy a maga korának szintjén mestere a dokumentumok formai feltárásának, a régi könyvek leírásának, katalogizálásának. [2]

Kazinczy és a pataki Kollégium kapcsolata tovább élt a költő halálát követően, hiszen a Kollégium ébresztője és fenntartója lett az országosa elterjedt Kazinczy-kultusznak, ami pedig

serkentőleg hatott az európai kultúrkörbe szervesen illeszkedő, ugyanakkor nemzeti értéket reprezentáló, magyar és idegen nyelvű dokumentumok gyűjtésére, a nagykönyvtári állomány tudatos építésére.

A II. világháború végén a Kollégium Nagykönyvtárának egyéb könyvei, levéltári és kéziratári anyagaival együtt, az ő könyvtárának néhány kötetét is a Szovjetunióba viszik és 61 év után kerülnek haza. Ennek a 200 éve a Nagykönyvtárba került anyagnak 8 könyvét - köztük 6 gyűjtőkötetet tekintettel a bennük foglalt 83 műre - ismertetjük. [3]

A bőrkötéses, aranyozott díszítésű pataki Kazinczy Kódex [4] három ősnymtatványt tartalmaz, melyek különös ritkaságoknak számítanak. [5] Az egyik: Fremperger Thomas: *Historia translationis Tunice Iesu Christi de Hungaria Coloniae*, Ludowicus Reuchen. A másik, Kazinczy leírásában: „*Judicium de Cometa Anni M.CCCC68. vicessima scda die mensis septembris in civitate Hystropolitana alias posoniens et Generissimo principe et duo dno Mathia Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rege composito. Paginae undecim spisse completae. Codex etiam chartaceus et cui nihil deest.*” A harmadik: Aretinus Leonardus itáliai szerző ugyancsak latin nyelvű műve, mely az „*Attila magyar király élete és halála*” –címet viseli.(Köln, 1474.) Ezt Kazinczy szerette volna – feltehetően magyarra fordítva – kiadni és ismertetni, de ez a terve nem vált valóra. [6]

Ezzel azonban még nem végeztünk az ősnymtatványokkal. Ide tartozik Laskai Osvát: *Sermones dominicales perutiles, alias Biga salutis nuncupati*. Hagenaw, Henricus Gran, 1499. –című, negyedréteg nagyságú, két kolumnás, 44 soros, 436 levelet tartalmazó műve, bőrkötéses fatáblákba kötve. A ferences szerzetes Budán és Esztergomban alkotott. Névtelenül jelentek meg prédikációs kötetei, melyeket emiatt néha más szerzőknek tulajdonítottak. Kazinczy a szerzőben Temesvári Pelbártot sejtette. A külföldön is olvasott szerző „*Üdvösség szekere*” és „*Úrnapi prédikációk*” c. munkái számos kiadást mértek. Egyszerre építették a keresztyén hitet és gyarapították enciklopédikus anyagaikkal az olvasók ismereteit.

Viszont valóban Temesvári Pelbárt a szerzője a Bázelen, 1496-ban nyomtatott „*Stellarium coronae virginis Mariae*” c., 228 levelet tartalmazó incunabulumnak, melyben ugyancsak szerepel Kazinczy 1807. évi bejegyzése. A jeles humanistának és skolasztikusnak ez a szűz Máriát dicsőítő műve akkor született, amikor az 1479-1481. évi pestisjárvány során betegségéből felgyógyult. A 16. század elejéig, több, mint 20 kiadásban megjelent.

Az ősnymtatványok után a többi nyomtatványra térve, folytathatjuk a humanisták sorát a világot látott tudós Zsámboky János egyik korai kiadványával: *Oratio in Christi natalem...Augusta Rheticae*, 1553. –című, Ingolstadtban tartott karácsonyi beszédével, ami mellett ott találjuk a Magyar Királyság országainak leírását 1556-ból és Conradinus Balthazar latin nyelvű orvosi értekezését (1594.), valamint a római történelemről írt német nyelvű munkát (Bécs, 1556.).

Kezünkbe vehetjük a következő - hét szerző nyolc művét egybekötve tartalmazó – kódexlapba kötött [7] könyvet. Előzéklapjaira kéziratosszerű tartalomjegyzéket és betűrendes fogalmi szótárt írtak. Valamennyi mű filozófiai értekezéseket foglal magába az 1620-as évekből, s egy kivételével Rostockban nyomtatták őket. Neimann Th., Crugerus A., Mulius J., Eddelerus Th., Duchon J., Heidenheim G., a szerzők. A filozófia meghatározásával, bölcséleti bevezetéssel, a filozófia felosztásával és rendszerével foglalkozó munkák mellett olvashatunk latinul a jóról, az erőről és a cselekvésről, a szükségesről és az elégségesről elmélkedő tanulmányokat. Zabanius Izsák (1632-1707) a metafizikai viták összegzéséről készített dolgozatot, de a róla elnevezett gyűjteményben 12 önálló címlappal ellátott előadása szerepel. Műveit Thököly Imrének, Petrőczy Istvánnak és Vitnyédy Istvánnak ajánlotta, s a bevezetőben felsorolta respondenseit, akik az eperjesi iskola tanárai –

kollegái - közül kerültek ki. Zabanius Izsák evangélikus lelkipásztor, breznóbányai rektor, s eperjesi tanár. Az ellenreformációs üldözések egyik áldozata lett, amikor 1705-ben fogságba vetették a kassai jezsuitákkal több ízben vitázó, s egyébként sokoldalú, termékeny tudós tiszteletest. Az ő címadó műve – „*Synopsis controversarium methaphysicarum...*” Lőcsén jelent meg 1669-ben, a többi dolgozata Kassán 1668-ban és 1669-ben.

A „*Collectiana Tsomosiana*” Albisi Csomós Mihály Kolozsváron 1758-ban megjelent latin előadásáról kapta az elnevezését. Művét, melyben az erdélyi magyar jogtudomány fejlődését vázolta, báró hadadi Wesselényi Farkasnak ajánlotta, aki feltehetően a tanulmányainak, vagy a kiadásnak a támogatója volt. Leideni és frankfurti egyetemjárásából hazatérve jogot és történelmet tanított a kolozsvári református kollégiumban. Rajta kívül azonban nem találunk több hazai szerzőt és kiadványt a 20 művet tömörítő gyűjtőkötetben. A könyvtárnok a kötetet ezzel a bejegyzéssel szerzeményezte: „*Accessit Libri, Btheca Coll. Ref. S. Patak e Btheca Kazincziana. Sign. Joan. Somosy ord. B. mp.*” A könyvtárnok látta el kézírásos tartalomjegyzékkel is a kötetet.

A 16-17. századi nyomtatványok Strasburgban, Nürnbergben, Dillingenben, Zürichben, Lipszében, Bécsben, Augsburgban, Regensburgban, Wittenbergben láttak napvilágot. Elbeszélnek – többek között – azt, hogy Mária magyar királyné ügyét napirendjére tűzi a nürnbergi birodalmi gyűlés, elfogultan tudósítanak arról, hogy a protestáns prédikátorokat nem a hitvallásuk, hanem a lázító tevékenységük miatt üldözik, vannak itt jezsuita beszámolók a felekezeti viszonyokról és cáfolataik, a királyhoz benyújtott panasz lutheránus prédikátor ellen, továbbá helyismereti leírások a nagyszebeniekről, Mitrovicáról, a felvidékiekről, Erdély eredetéről és történetéről, általában a magyarokról, elmélkedés arról, hogy mit tehet a jó tanácsos, aki gonosz fejedelem alatt szolgál, vagy buzdítás arra, hogy a keresztyének ne hódoljanak be a töröknek, hanem vitézül vegyék fel vele szemben a küzdelmet, továbbá találhatók hálaadó templomi szónoklatok a török felett aratott zentai, győri, siklósi diadalok alkalmából, s olvashatunk V. Károlyt, [8] Lajos magyar király hitvesét éltető, s Károlyi Józsefet a szatmári főispánná történő beiktatása alkalmán dicsőítő költeményeket.

A következő kötet, melyet kinyitunk, nagy alakú (folio), s 34 művet tartalmaz. Kiadásuk átfogja a 16-18. századokat. A Bécs, Prága, München, Frankfurt, Heidelberg, Augsburg, Regensburg nyomdáiból kikerült könyvek mellett nagy számban találunk hely nélkül jelzett dokumentumokat az udvari protokollból. Ilyen a Prága visszafoglalása után a magyar fegyverek magasztalása, Mária Theresia magyar és cseh királynő prágai bevonulását megörökítő tudósítás, a róla zengett óda, rendelete a fejadóról, a franciák felett aratott győzelmének ünneplése. Ide sorolható Ausztria őrgrófja haditetteinek számbavétele, II. József köszöntése, Freysing grófnőjének hálaadása, a rajnai választófejedelem érkezésének ünneplése, a rajnai palotagróf részvétele templomszentelési ünnepségen. Vannak közigazgatási iratok, mint árvaszéki per Ambergben 1524-ben, udvari közlemény, a pfalzi herceg levele a királyhoz, Sopron városának szabadalmi, (Oedinburg, 1698.) a bajor közigazgatás elnökének kinevezése, a választófejedelem alattvalóinak eskümintája (1743), a bajor herceg vallásügyi állásfoglalása, egyezmény a rajnai kerület élelmezéséről. Az udvari protokollt ünnepi mariológiai beszédek, egyházi méltóságok köszöntései egészítik ki. S itt is megjelenik a magyarországi török háborúk összefoglaló krónikája német nyelven, [9] (1716) a Temesvárnál a török felett aratott magyar győzelem megörökítése egyházi beszédben (1717), hálaadó istentisztelet Belgrád elfoglalásakor, a török feletti győzelmek dicsőítése további prédikációkban, a törökkel folytatott sikeres béketárgyalás kihirdetése (1718), a bécsi polgárság hálaadása a megszállás veszedelmének elmúlásáért. (1742) Mindezek latin, német és francia nyelveken olvashatók.

Az utolsó kötet egy tucat mű colligatum, melyek között öt magyar szerzőt, hat hazai művet és hét hazai kiadást találunk. A 17-18. századból származó könyvek református, evangélikus és római katolikus szerzők teológiai, hitépítő, hitvédő munkái.

Blumauer a törökök seregek orosz csapatok feletti győzelméről számol be az Orsován, évszám nélkül megjelent művében, H.V. Joann pedig egy országos örömmünnepről, melyekhez Welther J. M. orvosdoktori értekezése csatlakozik.

A magyar szerzők között Debreczeni Kalocsa János a külföldet járt, hajdúsági református lelkipásztor „*Örök élet zsenyéjének érzése...*” – címmel értekezik (Debrecen, 1662.). Diószeghy Kis István református püspök „*a generális gyűlésben mondott tanításával*” (Debrecen, 1682.) képviselteti magát. Ezeken kívül Balásfy Tamás római katolikus püspök, Pázmány Péter barátja, az alattvalóknak a fejedelmek iránti hűségéről elmélkedik (1621), Érsekújvári Karai Orbán a Debreceni Református Egyházmegye esperese a hit titkáról és a jó cselekedetekről (1687), Hodosi Sámuel pedig az 1702-ben fogságba vetett és holland közbenjárásra kiszabadult református püspök a Sellyei M. István - a Sárospatakon is tanult dunántúli református püspök - felett mondott temetési beszédével (1687) gazdagítja a kötetet.

Láthatjuk, hogy a Kazinczy-könyvtárnak csupán ez a szerény szelete is mennyire gazdag, s következtethetünk belőle a gyűjtemény egészének a belbecsére. Az egyes köteteknek, műveknek föl lehet becsülni a könyvészeti, könyvpiaci értékét, de vajon kifejezhetjük-e az ilyenkor használatos mértékekkel azt, hogy mihez fogható a történeti, eszmei értéke ezeknek a munkáknak? Bizonyos, hogy mindenütt a világon értékesnek tekinthetik őket, de a saját hazájukban, az eredeti gyűjteményük részeként, s a kollégiumi Nagykönyvtár állományában a helyükre kerülve, mind a magyarság, mind Közép-Európa számára pótolhatatlanok és szinte fölbecsülhetetlenek.

Sárospatak, 2007.

- [1] Kazinczy egy hegyaljai szőlő áráért, 2000.-Ft-ért adta el a Kollégiumnak ezt a gyűjteményt, az összeg nagy részét azonban támogatók összeadták, 250.-Ft-ot maga is elengedett belőle, s a hátralévő pár száz forintot a következő évek során, kisebb részletekben fizette ki számára a Kollégium.
- [2] Kazinczy Ferenc könyvtári gyűjteménye Sárospatakon. Sárospatak, 2006.
- [3] Az ismertetett kötetek könyvtári jelzetei: Kt.3., SS. 152., SS.168., SS.235., SS.193., SS.66., SS.5., SS.281.
- [4] Kazinczy Kódex –elnevezéssel a szakirodalom azt a 16. századból való 3 nyomtatvány colligatumát tartja nyilván, mely Jankovich Miklós magángyűjteményével került a nemzeti könyvtárba. Jankovichnak ugyanúgy adott el könyvgyűjteményt Kazinczy, mint a pataki Kollégiumnak, s mindkét könyvtár hasonló összetételű. A Kazinczytól származó kódex-elnevezés megtévesztő, mert egyik esetben sem kézírásos könyvet, hanem incunabulumokat és 16. századi nyomtatványokat takar.
- [5] Harsányi István: A sárospataki református főiskola ősnomtatványai. In: A sárospataki református főiskola évkönyve. I. Sárospatak, 1922. 96. p.
- [6] Gulyás József: Kazinczy mint gyűjtő. In: Kazinczy könyvtári gyűjteménye Sárospatakon. Id. m.

18. p.

[7] A jó minőségű papír felhasználására példa számos kódexpapírba kötött könyv a Nagykönyvtár állományában. Célszerűnek látták a már megrongálódott, használhatatlan kódex papír-anyagát újra hasznosítani.

[8] V. Károly üdvözlésének illusztrált címlapján Kazinczy tulajdoni bejegyzése szerepel.

[9] A gazdagon illusztrált feldolgozás táblázatban csoportosítja a török-ellenes csatákat hely és idő szerint. Kitér az egyes csaták – Temesvár, Galánta, Pancsova, Újpalánka, Media, Orsova, Sziget, Belgrád – leírására, külön táblán közli a hadvezérek neveit, s 10 metszettel ábrázolja a pozserováci béketárgyalások jeleneteit.